УДК 303:316.42

© Євген Отдєлєнцев
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м.Київ)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ТЕХНОГЕННИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИТОКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Дається аналітичний огляд основних парадигм, підходів і методів політології. Наводиться науковий підхід для відповіді на питання про шляхи розвитку світової цивілізації. Аналізуються культурні та цивілізаційні чинники, що впливають на прогрес і регрес глобальної міжнародної системи.
Ключові слова: глобалізація, глобальна система, методи, цівілізаційно-техногенний підхід.

Вступ. Серед головних тенденцій сучасного світового розвитку більшість політологів визначають перш за все глобалізацію. Виникає загроза існуванню людської цивілізації, тому почалося дослідження тих змін, які відбуваються в планетарній системі під впливом глобалізаціі та формування нового наукового напрямку – глобалістики. Існує велике різноманіття поглядів щодо визначення глобалізації та глобалістики, що зумовлено міждисциплінарною формою знання в галузі міжнародних відносин та світової політики, кризою гуманітарних наук, розділених спеціалізацією і трансформацією предметів дослідження глобалістики під впливом процесів, що відбуваються в сучасному світі, тулмачення яких здійснюється з різних позицій соціально-політичного, соціально-економічного, соціокультурного ракурсів [2]. Для розв’язання цих питань важливо проаналізувати й уточнити сутність глобалізації, з’ясувати чинники, що ведуть до глобалізаціі, та виявити серед них найбільш фундаментальні. Можливим шляхом для цього може бути формування нових комплексних методів та підходів для дослідження, зокрема, цивілізаційно-техногенного підходу.

Так, теоретичні методи та методологія (концептуальні практико-теоретичні підходи до дослідження), об’єднують сукупності специфічних методів політичної науки. Вони відзначаються безпосередною спрямованістю на об’єкт, що вивчається і дають його специфічну інтерпретацію (наприклад, системний і діяльнісний підходи), або орієнтують на особливий підхід до нього (порівняльний та історичний методи). Важливим є вибір адекватного методу дослідження [4 , с.30]. Тому можна вважати за доцільне дати побіжну характеристику цих методів.

Нормативно-ціннісний підхід вимагає виходити з етичних цінностей і норм, визначає політику, як певну норму цінностей, що служать для регулювання відносин у суспільстві. Він має на меті обгрунтувати форму оптимального політичного устрою суспільства та засоби її досягнення. Але цей підхід має такі недоліки, як відірваність од реальності, умоглядність, тому що ціннісні судження відносні, залежать від світогляду, соціального стану та індивідуальних особливостей людей.

Інституційний підхід орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється політична діяльність, тобто держав, партій, інших організацій та об’єднань, права. Він дозволяє створити цілісне уявлення про те, як інституціональна підсистема впливає на функціонування політичної системи в цілому.

Історичний підхід заснований на вивченні політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку; перевага такого підходу полягає передусім у тому, що він дає можливість вивчати політичні процеси в контексті тієї історичної ситуації, в якій вони виникають і розвиваються.

Соціологічний підхід передбачає з’ясування залежності політики від суспільства, соціальної зумовленості політичних явищ, у тому числі вплив на політичну систему економічних відносин, соціальної структури, ідеології та культури.

Антропологічний підхід надає перевагу природі людини в обгрунтуванні політичних процесів. Антропологічний підхід вимагає вивчення зумовленості політики не соціальними чинниками, а природою людини як родової істоти, що має незмінний інваріантний набір основних потреб (в їжі, одязі, житлі, безпеки, вільному існуванні, духовному розвитку).

Психологічний підхід орієнтує на вивчення суб’єктивних механізмів політичної поведінки, а також типових механізмів психологічних мотивацій.

Діяльнісний підхід передбачає розгляд політики як циклічного процесу, що має послідовні стадії, етапи: визначення цілей діяльності, прийняття рішень, організація мас і мобілізація ресурсів на їх здійснення, регулювання діяльності, облік і контроль за реалізацією цілей, аналіз отриманих результатів і визначення нових цілей. Діяльнісний підхід служить методологічною базою теорії політичних рішень.

Порівняльний (компаративний) підхід передбачає зіставлення однотипних політичних явищ, наприклад, політичних систем. Його особливість полягає в зіставленні двох (або більше) політичних об'єктів, різних засобів виконання одних і тих самих політичних функцій тощо, з метою виявлення їх загальних і специфічних рис, пошуки найбільш ефективних форм політичної організації.

Субстанціальний або *онтологічний* підхід вимагає виявлення та дослідження першооснови, що становить специфічну якісну визначеність політики, якою вважають владу, відносини панування.

Юридичний метод аналізує політичне життя шляхом вивчення державно-правових і політичних інститутів, їх формальної структури, процедур їх діяльності.

Бігевіористський ("поведінковий") метод [6, с.76] припускає вивчення політики за допомогою конкретних досліджень політичної поведінки в різних громадських та професійних групах, його типізації та моделювання.

Структурно-функціональний аналіз передбачає розгляд політики як певної цілісності, системи, включає в себе складну структуру та структурні елементи, кожен елемент якої має певне призначення, котрі підпорядковуються певним закономірностям розвитку і функціонування та виконує специфічні функції (ролі), спрямовані на задоволення відповідних потреб системи.

Системний підхід розглядає політичну сферу суспільства як цілісний, складноорганізований, саморегульований механізм, як певну цілісність, що складається із сукупності елементів, які перебувають в безперервній взаємодії з навколишнім середовищем через "вхід" (сприймає вимоги громадян, їх підтримку або несхвалення) і "вихід" (прийняті політичні рішення і дії). [7, с.35].

Крім наведених підходів та методів, варто детальніше зупинитися на цивілізаційно-техногенному підході в контексті традиціоналізму й техногенності.

Важливі зміни в суспільстві і загальні закономірності розвитку сучасних міжнародних відносин потребують розробки нових наукових концепцій, в тому числі на основі досягнень новітньої теорії цивілізацій. Адже цивілізації як великі суперсистеми визначають більшу частину змін, які відбуваються в сучасному світі. Одним з найбільш актуальних наукових завдань міжнародно-політичної теорії є визначення впливу міжцивілізаційних процесів на сферу світової політики, оскільки в процесі розвитку сучасної системи міжнародних відносин простежується посилення впливу цивілізаційних факторів. У зв'язку з цим у політологічній науці використовується цивілізаційна парадигма дослідження глобальних політичних процесів [3].

Основними ознаками глобалізації є планетарні масштаби їх розгортання: комплексність та взаємозалежність, значна гострота, динамізм, діяльнісне, перетворювальне ставлення до дійсності, експансія, розширення, мінливість, розвиток. Субстратом та суттю процесу глобалізації є, відповідно, вирокорозвитуте та високотехнологічне суспільство й відповідно, розвинена, інтенсивна і цілеспрямована практична техногенна діяльність. Така діяльність прагне до практичного освоєння нових просторів, горизонтів й аспектів дійсності, яка так само перебуває у процесі розвитку, розширення та інтенсифікації, що визначає мету. Визначальною силою у практичній діяльності, крім практичного інтересу, є діяльність інтелектуальна, з властивим їй прагненням до абсолютної істини, оптимізації пізнавальної, практичної діяльності та досягнення максимального результату. Важливим чинником залишається пізнання як процес просування до абсолютної істини за умови розвитку та збільшення обсягу теорій, гіпотез, знань, а також за умови безперешкодної комунікації, обміну думками, зіставлення різних поглядів.

З усіх відомих типів цивілізації, максимальною мірою такими якостями наділена техногенна цивілізація, що розвивається на основі науки. В техногенній цивілізації наука відіграє особливу

роль, і її розвиток зумовлений еволюцією людини та суспільства, що назагал можна розглядати як соціоантропологічний контекст і важливий чинник, що невпинно еволюціонує [1, с.7-11].

В зв'язку з цим пропонується цивілізаційно-техногенний підхід, як конкретизація цивілізаційной парадигми, який є спеціалізованим методом дослідження соціальних процесів (в даному випадку процесів глобалізації) який розглядає об'єкт дослідження з позиції цивілізаційних та техногенних явищ, та з урахуванням цивілізаційних та техногенних чинників.

Технологічний прогрес, заснований на застосуванні наукових досягнень призвів до нової якості життя. Наука революціонізує не тільки сферу виробництва, а й впливає на багато інших сфер людської діяльності, починаючи регулювати їх, перебудовуючи їх засоби і методи. Тому проблеми майбутнього сучасної цивілізації не можуть обговорюватися поза аналізом сучасних тенденцій розвитку науки та її перспектив. Однак наука займала таке високе місце в шкалі ціннісних пріоритетів не у всіх культурах, і не завжди. У зв'язку з цим виникає питання про особливості того типу цивілізаційного розвитку, який стимулював широке застосування в людській діяльності наукових знань [10, с.91].

У розвитку людства існувало багато цивілізацій, та всі вони можуть бути розділені на два великі класи відповідно до типів цивілізаційного прогресу – на традиційні і техногенні цивілізації. Як буде показано нижче, відмінності між традиційною та техногенною цивілізаціями носять кардинальний характер [8].

Традиційні суспільства характеризуються уповільненими темпами соціальних змін. Види діяльності, їх засоби й цілі можуть століттями існувати як стійкі стереотипи. В культурі цих спільнот пріоритет надається традиціям, зразкам і нормам, що акумулює досвід предків, канонізованим стилям мислення. Інноваційна діяльність не сприймається тут як вища цінність, навпаки, вона має обмеження. Що ж стосується техногенної цивілізації, то її визначальні ознаки протилежні характеристикам традиційних суспільств. В техногенній цивілізації темп соціальних змін зростає з величезною швидкістю. Екстенсивний розвиток історії тут замінюється інтенсивним; просторове існування – тимчасовим. Резерви зростання черпаються вже не за рахунок розширення культурних зон, а завдяки перебудові самих підвалин попередніх способів життєдіяльності та формуванню принципово нових можливостей. Найголовніша всесвітньо-історична зміна, пов'язана з переходом від традиційного суспільства до техногенної цивілізації, полягає у виникненні нової системи цінностей. Цінністю вважається інновація, оригінальність, нове взагалі [11, с.5].

У *техногенній* цивілізації виникає особливий тип автономії особистості: людина може змінювати свої корпоративні зв'язки, вона жорстко до них не прив'язана, може і здатна гнучко будувати свої взаємини з людьми, занурюється в різні соціальні спільності, а часто і в різні культурні традиції, що сприяє формуванню глобального мислення. Основою життєдіяльності техногенної цивілізації стає передусім розвиток техніки, технології, причому не тільки через інновації, перебіг яких відбувається стихійно у сфері самого виробництва, а й за рахунок генерації все нових наукових знань та їх упровадження в техніко-технологічні процеси. Так виникає тип розвитку, заснований на прискорюваній зміні природного середовища, предметного світу, в якому живе людина.

Зміна цього світу призводить до активних трансформацій соціальних зв'язків людей. У техногенної цивілізації науково-технічний прогрес постійно змінює типи спілкування, форми комунікації людей, типи особистості, а також увесь спосіб життя. В результаті виникає чітко виражена спрямованість прогресу з орієнтацією на майбутнє. Для культури техногенних спільнот характерно уявлення про незворотний історичний час, що тече від минулого через сучасне в майбутнє. В більшості ж традиційних культур домінували інші розуміння: час сприймалося як циклічний, коли світ періодично повертається до вихідного стану. В культурі техногенних товариств інша орієнтація. В них ідея соціального прогресу стимулює очікування змін і рух до майбутнього, а майбутнє уявляється як зростання цивілізаційних завоювань, що забезпечують ще більш «щасливий» світоустрій.

Техногенна цивілізація поглинає традиційні суспільства та їх культури, і сьогодні цей процес охоплює весь світ. Культурна матриця техногенної цивілізації трансформує традиційні культури, перетворюючи їх смисложиттєві настанови, замінюючи їх новим

світоглядом. Згідно з такою переорієнтацією людину розуміють як активну істоту, що перебуває в діяльнісному ставленні до світу. Діяльність людини повинна бути спрямована назовні, на перетворення і переробку зовнішнього світу, в першу чергу природи, яку вона повинна підкорити собі, зовнішній світ розглядається як арена діяльності людини, яка задовольняє свої потреби. Ідея перетворення світу і підкорення людиною природи була тією домінантою, яка визначала саме існування й еволюцію техногенних товариств.

Техногенна цивілізація в самому своєму бутті визначена як суспільство, що постійно змінює своє власне підґрунтя. Тому в її культурі активно підтримується і цінується постійна генерація нових зразків, ідей, концепцій, які реалізуються тепер або орієнтовані на майбутнє. Загальнонаукова картина світу розглядається вже не як точна копія природи, а як система, що постійно уточнюється щодо істинного знання про світ [9, с.3-18].

Що ж стосується традиційних суспільств, то тут діяльнісне ставлення до світу, яке виступає родовою ознакою людини, розумілося і оцінювалося з інших позицій. Властивий традиційним суспільствам консерватизм видів діяльності, повільні темпи їх еволюції, панування, регламентування традицій постійно обмежували прояв діяльнісно-перетворюючої активності людини. Тому сама ця активність осмислювалася скоріше не як спрямована на зовні, на зміну зовнішніх предметів, а як орієнтована всередину людини, на самоспоглядання і самоконтроль, які забезпечують збереження й функціонування традиції.

Цінності техногенної культури задають принципово інший вектор людської активності. Перетворююча діяльність розглядається тут як головне призначення людини й поширюється відтак і на сферу соціальних відносин, що також починають розглядатися як особливі соціальні об’єкти, які можуть цілеспрямовано перетворювати людей. З цим пов’язаний культ боротьби, революцій як рушіїв прогресу. Так, марксистська концепція класової боротьби, соціальних революцій і диктатури як способу розв’язання соціальних проблем виникла саме в контексті цінностей техногенної культури.

Другий важливий аспект ціннісних та світоглядних орієнтацій, який характерний для культури техногенного світу – розуміння природи, як упорядкованого, закономірно влаштованого поля, в якому розумна істота, що пізнала закони природи, здатна здійснити свою владу над зовнішніми процесами і об’єктами. Що ж стосується традиційних культур, то в них немає подібних уявлень про природу. Природу тут розуміють як живий організм, у який органічно вбудований людина, а не як знеособлене предметне поле, кероване об’єктивними законами. Саме поняття закону природи, відмінного од законів, які регулюють соціальне життя, було чуже традиційних культур.

Характерна для техногенної цивілізації спрямованість на підкорення природи і перетворення світу породжувала особливе ставлення до ідей панування сили і влади. У традиційних культурах вони розумілися передусім як безпосередня влада однієї людини над іншою. Традиційні культури не знали автономії особистості та ідеї прав людини.

У техногенному світі відносини особистої залежності перестають домінувати і підкоряються новим соціальним зв’язкам. Їх сутність визначена загальним обміном результатами діяльності, що набувають форми товару. Влада і панування в цій системі відносин передбачає володіння і присвоєння товарів (речей, людських здібностей, інформації як товарних цінностей, що мають грошовий еквівалент). У результаті в культурі техногенної цивілізації відбувається зміщення акцентів у розумінні предметів панування сили і влади – від людини до виробленої ним речі. Людина повинна з раба природних і суспільних обставин перетворитися на їх володаря, і сам процес цього перетворення розумівся як оволодіння силами природи і силами соціального розвитку. Змінюючи шляхом прикладання освоєних сил не тільки природне, а й соціальне середовище, людина реалізує своє призначення творця, перетворювача світу.

З цим пов’язаний особливий статус наукової раціональності в системі цінностей техногенної цивілізації, особлива значущість науково-технічного погляду на світ, бо пізнання світу є умовою для управління ним і його перетворення [5, с.101-115] Воно створює впевненість у тому, що людина здатна, розкривши закони природи і соціального життя, регулювати природні та соціальні процеси у відповідності зі своїми цілями. Тому в

новоєвропейській культурі і в подальшому розвитку техногенних товариств категорія науковості набуває своєрідного символічного смислу [12, с.34-35]. Вона сприймається як неодмінна умова процвітання й поступу. Цінність наукової раціональності та її активний вплив на інші сфери культури стає характерною ознакою життя техногенних товариств.

Висновки. Отже, в сучасну епоху існують два напрями в розвитку культури, що можуть призвести до глобалізації та глобальних змін: традиційний, консервативний, орієнтований на внутрішнє перетворення людини, в якому влада виступає як відношення між людьми, яка передбачає обмеження знань людини, в ім'я збереження цієї влади,традицій; техногенний, прогресивний, орієнтований на зовнішнє перетворення природи, владу над природою, розвиток знань людей для розширення влади над природою. Розвиток та новизна розглядається як одні з основних цінностей.

Перетворення навколишнього середовища, пристосування його для власних потреб є родовою властивістю, атрибутом, головною функцією людської істоти, на відміну од тварини, яка органічно вбудована і пристосовується до навколишнього середовища. Експансія і перетворювальна діяльність органічно притаманна людині як такій, будучи головним чинником його виживання і прогресу. Тому найбільш природним для людства шляхом розвитку є саме техногенний шлях розвитку, який буде органічно вписуватись у навколишнє природне середовище, не тільки завдаючи йому шкоди, а і поліпшуючи його на основі передових досягнень науки й технології.

Література

1.Аванесов С.С. Проблема и тайна [Электронный ресурс] /С.С.Аванесов //Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. − ТИДАНА, 2005. − 303 с. − Режим доступа: http://dergachev.ru/book-6/2.html

3.Коппель Е.А. Глобальное развитие. Модуль 4. Міжнародні відносини і глобальний розвиток. [Электронный ресурс] /Е.А.Коппель .− Режим доступу: http://helen-koppel.narod.ru/035.htm

4.Мангейм Дж.Б. Политология. Методы исследования /Дж.Б.Мангейм, Р.К.Рич; [пер. с англ., предисловие А.К.Соколова]. – М.: Издательство "Весь Мир", 1997. – 544 с. ,

5.Петрова Г.И. Когнитивный менеджмент – инновационная стратегия теорий управления в информационном обществе /Г.И.Петрова, Ю.М.Стаховская //Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. − 2010. − N 2 (10).

6.Политология: [учеб. для студ. вуз.] /Р.Т.Мухаев. − 3-е изд., перераб. и доп. − М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. − 495 с.

7.Политология: [учеб. пособ.] /[под ред. А.С.Тугаева, А.Е.Хренова].– СПб.: Питер, 2005. – 560 с.

8.Стёпин В.С. Философия науки и техники [Електронний ресурс] /В.С.Стёпин В.Г. Горохов, М.А.Розов. − Режим доступу: /http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/Step/01.php

9.Степин В.С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации /В.С.Стёпин //Вопросы философии, 1989. − №10.

10.Стёпин В.С. Философия науки. Общие проблемы: [учеб. для аспирантов и соискателей уч. степ. канд. наук /В.С.Стёпин. − М.: Гардарики, 2006. − 384 с.

11.Стёпин В.С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации /В.С.Стёпин, Л.Ф.Кузнецова. − РОС.АН; ИН-Т ФИЛОСОФИИ. − М.: Б.и. 1994. − 274 с.

12.Цимбал Т.В. Кібернетична субкультура епохи постмодерну /Т.В.Цимбал //Людина, культура, техніка в новому тисячолітті: [Зб. тез доповідей учасників IX Міжнародної науково-практичної конференції. 24 -25 квітня. 2008]. − Харків: Національний аерокосмічний університет ім.М.Є.Жуковського "ХАІ", 2008.

13.Political Candidate for Greatness.Tuesday July 5, 2011. Методы политологии [Электронный ресурс] . − Режим доступа: http://the41stvote.org/politologija/19-metody-politologii.html

Summary

Otdelentsev Y. Civilizational and Technogenic Approach to Study of the Source of Globalization. In the article an analytical review of basic paradigms, approaches and methods of political science is made. The author provides a scientific approach to answer the question about the way of development of world civilization. The culturological, cultural, and civilizational factors that affect progress and regression of the global international system are examined. Keywords: methods of political science, civilizational and technogenic approach, globalization, global system.